

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI BANK TIZMIDAGI MUAMMOLI KREDITLARNING KELIB CHIQISH SABABLARI VA OQIBATLARI

Abdiraxmonov Anvarbek Akbar o‘g‘li

Qarshi muhandislik – iqtisodiyot instituti talabasi

ARTICLE INFO.

Kalit so‘zlar: bank kreditlari, qarzar, qarzar oluvchi, ipoteka kreditlari, ish haqi, mol-mulklar, foyda, qarzar beruvchi, garov, omonatlar, markaziy bank, jismoniy shaxs, zaxira, muammoli kreditlar(NPL), ssudalar, majburiyatlar, yuridik shaxs, foiz stavkasi, moliyaviy imkoniyatlar, depozitlar, tijorat banklari.

Annotatsiya

Bank krediti – bu korxonaga yoki jismoniy shaxsga bank muassasasi tomonidan kredit shaklida beriladigan kredit summasi. Shunday qilib, bank krediti – bu shaxs yoki korxonaga bank yoki boshqa moliya muassasasidan qarzar olishi mumkin bo‘lgan umumiy pul miqdori.

Qarzar oluvchining bank krediti ularning har qanday kreditlarni to‘lash qobiliyatiga va bank muassasasi tomonidan berilgan kreditning umumiy miqdoriga bog‘liq. Bank kreditining turlariga avtokreditlar, shaxsiy kreditlar va ipoteka kreditlari kiradi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2024 LWAB.

Asosiy qism.

Muammoli kredit – bu qarzar oluvchi to‘lay olmaydigan ssudadir. Bunday qarzar oluvchilar ko‘pincha o‘zlarining moliyaviy imkoniyatlarini hisobga olmagan holda bir nechta kreditlarni olishadi va natijada ular uchun qarzarlarning hech bo‘lmaganda bir qismini majburiyatlarini to‘lash muammoli bo‘lib qoladi.

Banklar uchun bu muammo yanada jiddiyroq. Birinchidan, ular qarzdan olishni kutgan foydani yo‘qotadilar, natijada depozitlarni to‘lash uchun zaxiralardan pul olishlari kerak va hokazo. Ikkinchidan, qarzar oluvchiga berilgan mablag‘ni olish uchun banklar yana pul mablag‘larini kiritishi kerak: qarzdorlar bilan ishlaydigan xodimlarga ish haqi sud jarayoni yoki qarzar oluvchining mol-mulkiga hibsga olish kabi tadbirlarga sarflanadi. Va bularning barchasi, yana vaqt talab etadi.

Va agar bank hali ham beparvo qarzar oluvchini qarzni to‘lashga majbur qila olsa, u deyarli barcha xarajatlarni qarzdorga o‘tkazadi. Ammo qarzar oluvchi muntazam to‘lovlarni amalga oshira olmasa, bank, albatta, hech qanday tarzda qoplay olmaydigan zararlarga duch keladi.

Shu sababli, banklar nafaqat kelajakdagi qarzar oluvchini oldindan tekshirishga, balki kredit to‘lovi o‘z vaqtida olinmagan bo‘lsa, imkon qadar tezroq harakat qilishga harakat qilmoqda. Bunday holda, qarzdorga nisbatan quyidagi choralar qo‘llaniladi (ba‘zan bir kunni kechiktirish kifoya qiladi):

- to‘lovni eslatish bilan qo‘ng‘iroqlar;
- kredit shartnomasi shartlariga rioya qilish talablari yozilgan xatlar;
- kechiktirilgan to‘lovlar uchun jarimalar to‘g‘risida eslatmali xatlar;
- qarzar oluvchi tomonidan bir vaqtning o‘zida barcha summani to‘lash bilan kredit shartnomasini muddatidan oldin bekor qilish to‘g‘risidagi taklif.

Biroq, muddati o'tgan kredit muammoli emas. To'lovni to'lamaslik muddati 90 kunga yetganda, qarzdor bitta to'lovni amalga oshirmaganida, u shunday deb hisoblanadi. Garchi bu muammoli kreditning belgilaridan faqat bittasi bo'lsa:

- ✓ muntazam to'lovlarni kechiktirish asoslarsiz;
- ✓ qarz oluvchining moliyaviy hisobotining etishmasligi yoki ularni taqdim etishdan bosh tortishi;
- ✓ qarz oluvchi bilan uzoq vaqt aloqa qilmaslik;
- ✓ faoliyat yo'nalishini o'zgartirish.

Bank ushbu turdagi muammolarni bir necha usul bilan hal qiladi:

1. Foiz stavkasini va doimiy to'lov miqdorini o'zgartirish maqsadida kredit shartnomasini qayta ko'rib chiqish. Yoki qarzning holatini muddati o'tgan o'rniga hozirgi holatiga o'zgartirish (banklar ushbu chorani, ko'pincha qarz oluvchi bilan hamkorlikni davom ettirishni xohlaganlarida amalga oshiradilar).
2. Garov asosida tuzilgan kredit shartnomasini bekor qilish. Va shu bilan birga, bank qarzdorning aktivlarini bir qismini kreditni to'lash uchun sotadi va qarz oluvchining o'zi buni ixtiyoriy ravishda amalga oshiradi.
3. Garovni sotish. Va bu holda, qarz oluvchi va bank o'rtasidagi barcha munosabatlar to'xtatiladi, chunki bu chora ancha radikaldir.

Va qarzdor bank talablariga umuman munosabat bildirmasa va aloqa o'rnatmasa yoki hatto majburiyatlardan yashirishga harakat qilsa, uning qarzi uchinchi shaxslarga - inkassatsiya agentliklariga o'tkaziladi. Ularning usullari qarz oluvchiga bank bilan bir xil psixologik va ijtimoiy ta'sirni o'z ichiga oladi, ammo kollektorlar ancha qat'iy va radikaldir. Natijada, qarzdor, ko'pincha, voz kechadi va muammoli kreditni to'lashga rozi bo'ladi.

Bank tizimida muammoli kreditlar (NPL) ulushi 2023-yil 1-oktabr holatiga 3,7 foizni (16,8 trillion so'm) tashkil etib, o'tgan yilning mos davriga nisbatan 1 foiz bandga pasaygan.

Hisobot sanasiga NPLning 60 foizini milliy valyutadagi va 40 foizini xorijiy valyutadagi kreditlar tashkil etgan bo'lsa, mijozlar qirqimida 22 foizi jismoniy shaxslar va 78 foizi korporativ mijozlar hissasiga to'g'ri kelgan.

Jismoniy shaxslarga ajratilgan kreditlarda NPL ulushi 2,6 foizni tashkil etib, bunda:

- ✓ iste'mol kreditlari bo'yicha – 8,5 foizni (75 milliard so'm);
- ✓ ipoteka kreditlarida – 1,5 foizni (804 milliard so'm);
- ✓ mikroqarzlarida – 1,6 foizni (336 milliard so'm);
- ✓ avtokreditlarda – 0,7 foizni (273 milliard so'm) tashkil etgan.

Kredit qo'yilmalarida NPL ulushi tarmoqlar qirqimida:

- ✓ uy-joy kommunal xizmat ko'rsatishda – 9,2 foiz;
- ✓ savdo va umumiy xizmat sohasida – 7,7 foiz;
- ✓ qurilish sohasida – 7,6 foiz;
- ✓ qishloq xo'jaligida – 5,7 foiz;
- ✓ sanoat sohasida – 3,6 foiz darajasida shakllangan.

Respublikada muammoli kreditlar miqdori 2024-yil boshidan beri 3,3 trillion so'mga o'sdi. Bir yil davomida esa bu miqdor 8,5 trillion so'mdan ko'proq oshdi.

Markaziy bank hisobotiga ko'ra, aprelda O'zbekiston banklaridagi jami kredit qo'yilmalari miqdori martdagiga nisbatan 5,4 trillion so'mga oshib, 483,6 trillion so'mga yetdi. Shundan jismoniy shaxslarga 156,1 trillion so'm, yuridik shaxslarga 327,5 trillion so'm kredit ajratilgan. O'tgan oyda ipoteka kreditlarining umumiy ulushi 60,7 trillion so'mni, mikroqarzarlar 28 trillion so'mni, iste'mol kreditlari 45,4 trillion so'mni tashkil etdi. Hisobot davrida yuridik shaxslarga ajratilgan kreditlarning eng yuqori ulushi sanoat (29 foiz) hamda qishloq xo'jaligi (11 foiz) sohalariga to'g'ri kelgan.

Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda 2020-yil apreldagi muammoli kreditlar miqdori **5,2 trillion so'm** bo'lgan. Keyingi yillarning aprel oylarida bu ko'rsatkich sezilarli o'sish tendensiyasiga o'tgan. Xususan, 2021-yil aprelda muammoli kreditlar ulushi **12,9 trillion so'mga**, 2022-yilda **18 trillion so'mga** yetgan. 2023-yil aprel yakunida muammoli kreditlar miqdori **14,8 trillion so'm** bo'lgan. Ya'ni bir yil davomida qaytarilmagan kreditlar ulushi **3,2 trillion so'mga kamaygan**. Biroq 2024-yil aprelda muammoli kreditlar miqdoridagi o'sish rekord darajani qayd etgan va bir yilda **8,5 trillion so'mdan ortiq o'sgan**.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan taqdim etilgan ushbu ro'yxatda aksiyadorlik tijorat banklari (ATB) kesimidagi muammoli kreditlar aks etgan (1-jadval)¹.

Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to'g'risida 2024-yil 1-mart holatiga ma'lumot

<i>mlrd. so'm</i>				
No	Bank nomi	Kreditlar	Muammoli kreditlar (NPL)	Muammoli kreditlarning jami kreditlardagi ulushi
Jami		472 407	20 850	4,4%
Davlat ulushi mavjud banklar		331 151	16 142	4,9%
1	O'zmilliybank	98 797	3 400	3,4%
2	O'zsanoatqurilishbank	57 397	2 489	4,3%
3	Agrobank	54 498	2 020	3,7%
4	Asaka bank	38 398	1 875	4,9%
5	Xalq banki	24 666	1 841	7,5%
6	Biznesni rivojlantirish banki	21 104	2 905	13,8%
7	Mikrokreditbank	14 199	912	6,4%
8	Turon bank	12 073	305	2,5%
9	Aloqa bank	9 938	394	4,0%
10	Poytaxt bank	81	0,1	0,1%
Boshqa banklar		141 256	4 709	3,3%
11	Ipoteka-bank	37 488	3 019	8,1%
12	Kapital bank	26 978	490	1,8%
13	Hamkorbank	16 445	120	0,7%
14	Ipak yo'li bank	11 962	111	0,9%
15	Orient Finance bank	8 873	2	0,0%
16	Invest Finance bank	6 414	131	2,0%
17	Trastbank	5 286	107	2,0%
18	Davr bank	5 176	44	0,8%
19	Tibisi bank	4 190	87	2,1%
20	Tenge bank	3 989	142	3,5%
21	Asia Alliance bank	3 965	46	1,2%

¹ O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankinging Ochiq ma'lumotlar sayti

22	Anor bank	3 301	64	1,9%
23	KDB Bank O'zbekiston	2 700	0,0	0,0%
24	Ziraat Bank Uzbekistan	1 682	51	3,0%
25	Universal bank	1 257	15	1,2%
26	Garant bank	894	85	9,5%
27	Madad Invest bank	286	80	28,0%
28	Oktobank	146	111	75,6%
29	Hayot bank	59	0,0	0,0%
30	Uzum bank	50	0,0	0,0%
31	Yangi bank	48	0,0	0,0%
32	Apeks bank	32	0,0	0,0%
33	Eron Soderot bankining ShB	19	4	20,1%
34	AVO bank	15	0,0	0,0%
35	Smart bank	0,2	0,0	0,0%

Bankning barcha kreditlari ideal kreditlar hisoblanmaganidek, xuddi shu tarzda, bankning barcha kreditlari muammoli kreditlar sifatida qaralmaydi. Ko'pgina qarz oluvchilar kredit olish vaqtida kreditni to'lash istagi va qobiliyatiga ega.

Ammo vaqt o'tishi bilan to'lash istagi ham, qobiliyati ham salbiy bo'lishi mumkin, natijada muammoli kreditlar paydo bo'ladi. Keling, quyidagi to'rta ssenariyni ko'rib chiqaylik.

Kredit tasnifi quyidagi ko'rinishlarda ko'rsatilishi mumkin:

- To'lashga tayyorlik + To'lash qobiliyati = Ideal kredit
- To'lashni istamaslik + To'lash qobiliyati = Muammoli kredit
- To'lashga tayyorlik + To'lashga qodir emaslik = Muammoli kredit
- To'lashni istamaslik + To'lashga qodir emaslik = Muammoli kredit

Xulosa.

Xulosa sifatida shuni keltirish kerakki, kredit bo'limi xodimlari yuqorida ko'rib chiqilgan belgilar bilan muammoli aktivlarni hamda ularni kelib chiqish sabablarini aniqlagandan keyin ularni bartaraf etish choralarini topishlari lozim bo'ladi.

Bizningcha mamlakatimiz tijorat banklarida muammoli kreditlar yuzaga kelishini oldini olish maqsadida quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb o'ylaymiz:

- ✓ bank mijozning kredit siyosati va kreditlash tamoyillari shartlariga rioya etilishini nazorat qilishi hamda kreditlash jarayonida vujudga kelishi mumkin bo'lgan xatarlarni baholash, ularni tahlil qilishi;
- ✓ kredit arizasini ko'rib chiqilayotgan davrda mijoz tomonidan bankka taqdim etayotgan
- ✓ hujjatlar to'plamining to'liqligini va ularning to'g'riligini tekshirish hamda banklarga kredit uchun kelib tushgan ariza bo'yicha mijozning xarakteriga, uning moliyaviy ahvoriga, biznes hamkorlari orasidagi mavqeiga va ushbu sohadagi tajribasiga asosiy e'tiborni qaratish;
- ✓ korxonaning mol-mulkini baholashda bankning o'zi ham mulkni mustqil e-baholash tizimida
- ✓ baholashi lozim hamda kredit ta'minoti sifatida taqdim etilgan mol-mulkni doimiy ravishda nazorat qilib borish;
- ✓ kredit ajratilgan davrdan boshlab, mijozning biznes-rejasi bo'yicha amalga oshirayotgan

- ✓ ishlarini, mablag'lar aylanmasini doimiy ravishda nazorat qilib borish;
- ✓ muammoli kreditlarni boshqarishning yangi usullarini shakllantirish va domoij ravishda
- ✓ amaliyotda qo'llash.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdiraxmonov, A.A. (2024). Importance of Digital Economy in Global Economy. BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT ISSN: 2835-3579 Volume:03 Issue: 7 |2024 54-59 pages.
2. Abdiraxmonov, A.A. (2024). MONETARY POLICY: HOW CENTRAL BANKS REGULATE THE ECONOMY Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E) ISSN: 2181-1784 4(6), June, 2024 Research BIB / Index Copernicus www.oriens.uz.
3. Rashidov, R., Turobov, Sh., Dustova, M., & Azamatova, G. (2020). The Crisis Conditions And The Ways Of Solving Them. International Journal of Advanced Science and Technology, 29, 7 (May 2020).
4. Abdiraxmonov, A.A., Rashidov, R.I. (2023). Ways of effective implementation of monetary policy in our country. Laboratorium WIEDZY Artur Borcuch GOSPODARKA I INNOWACJE
5. Abdiraxmonov, A.A., Rashidov, R.I. (2023). Benefits of digital banking for customers and banks. Laboratorium WIEDZY Artur Borcuch GOSPODARKA I INNOWACJE
6. Abdiraxmonov, A.A., (2024). MATHEMATICAL STATISTICS AND MODELS IN DIGITAL BANKING AND FINANCE. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E) ISSN: 2181-1784 4(6), June, 2024 Research BIB / Index Copernicus www.oriens.uz.
7. Jakhongir, O. (2022). FINANCIAL POLICY. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(10), 592-597.